

GLAVNI ASPEKTI FEMINIZACIJE PROFESIJE KUSTOSA

DUBRAVKA PEIĆ ČALDAROVIĆ ▫ Hrvatski povijesni muzej, Zagreb

POLOŽAJ ŽENA U HRVATSKOJ U VRIJEME NASTANKA PROFESIJE KUSTOSA (1918-1941).

Iako se korijeni većine društvenih zanimanja mogu pronaći na samim počecima ljudske povijesti, tek je 20. stoljeće, a posebice period između I. i II. svjetskog rata, aktualno doba formiranja modernih profesija. Koliko su žene, kao specifična društvena kategorija, participirale u suvremenim društvenim zbivanjima — pa tako i u procesu profesionalizacije različitih zanimanja — ovisilo je o njihovoj općem društvenom statusu unutar zajednice u kojoj su živjele. Zbog toga je, radi lakšeg razumijevanja uzroka koji su doveli do značajnijeg uvođenja žena u pojedine stručne muzejske poslove, nužno naznačiti najosnovnije aspekte njihova socijalnog statusa u Hrvatskoj u razdoblju u kojem je proces formiranja profesije kustosa poprimio intenzivnije oblike. Taj je zadatak ovom prilikom realiziran pregledom osnovnih građanskih prava unutar Kraljevine SHS/ Jugoslavije 1918.-1941. godine (u čijem su sastavu u to doba bile hrvatske zemlje) — kao što su, na primjer, bili pravo glasa, pravo na rad i pravo na zaradu — ali sa stajališta spolne/rodne pripadnosti.

Pravo glasa u Kraljevini SHS bilo je privremeno omogućeno određenoj, brojčano vrlo maloj, kategoriji žena već 1920. godine na prvim narodnim izborima za lokalne organe vlasti. Naime, na osnovi posebne Uredbe ženama je bilo priznato aktivno izborno pravo pod istim uvjetima kao i muškarcima “ukoliko su samostalno vodile svoje i obiteljsko gospodarstvo na vlastitom ili zadružnom posjedu, javni obrt ili trgovačku radnju, ili ako su bile namještene u javnoj ili privatnoj službi te su, osim toga, mogle dokazati da su s uspjehom završile 4 razreda srednje škole”¹. Međutim, već im je Vidovdanski ustav indirektno ukinuo u “privilegiju” određujući da biračko pravo ima svaki državljanin “po rođenju i prirodjenju, ako je navršio 21. godinu”, ali je pri tom odluka o glasačkim pravima žena bila odgođena do donošenja posebnog zakona². Jednaku je formulaciju ponovio i Ustav iz 1931. godine, sve dok Zakon o biračkim spiskovima iz iste godine nije definitivno specificirao da biračko pravo ima svaki *muški* državljanin po rođenju i prirodjenju, ako je navršio 21 godinu starosti³. Time je ženska populacija definitivno stavljena izvan osnovne institucije građanskoga

prava. Isti je status zadržala u Kraljevini Jugoslaviji sve do njezina sloma 1941. te ga nije formalno mijenjala niti tijekom ratnih godina 1941.-1945. Tek je Ustav iz 1946. godine ozakonio ravnopravan tretman žena s muškarcima dijelom populacije u okviru FNRJ odredbom da su “žene ravnopravne sa muškarcima u svim područjima državnog, privrednog i društveno-političkog života, da za jednaki rad imaju pravo na jednaku plaću kao i muškarci te da uživaju posebnu zaštitu u radnom odnosu”⁴.

Pravo na rad ženama je u Hrvatskoj tijekom perioda između dvaju svjetskih ratova više od svega i vrlo direktno ograničavala jedna od temeljnih normi patrijarhalnog bračnog života — institucija “muževljeve vlasti”. Pružajući muškarcu ulogu “glave obitelji”, upravitelja u kućanstvu i ženinog zastupnika, ženu je tretirala bićem “slabijim, manje snalažljivim, maloljetnim, napola odgovornim, nesamostalnim, nepouzdanim u rukovanju imovinom, podložnim porocima, lakomislenijim od muškarca i bez karakterne stabilnosti” (imbecillitas sexus, levitas animi)⁵. Zbog toga se udatim ženama ograničavala poslovna sposobnost do te mjera da nisu imale pravo bez muževog odobrenja slobodno raspolagati svojim imanjem, prodavati, kupovati, niti dati na poklon, platiti svoj dug, niti primiti dužnu joj stvar, zadužiti se, niti zaključiti bilo kakav ugovor. Žene se nisu mogle slobodno baviti profesionalnim, ili bilo kakvim drugim javnim poslom koji bi im omogućavao redovne prihode, pa čak nisu mogle voditi niti sudski spor, ukoliko im to muž nije posebice dopustio. Muževljeva se vlast nije mogla ublažiti ni pod kojim uvjetima; nju nije mogao regulirati nikakav bračni ugovor jer je tretirana kao “ustanova javnoga poretka koja se ne može preinačiti ili ukinuti sporazumom privatnih lica”⁶. (Ipak, iz ove su institucije bile izuzete neke kategorije žena nad kojima se, po logici stvari, ona nije mogla provoditi: punoljetne neudane osobe, rastavljene žene i udovice.) Svojevrsan pandan muževljevoj, bila je “očinska vlast” nad djecom.⁷ Obje institucije tradicionalnog običajnog prava, manje-više ugrađene u patrijarhalan svjetonazor hrvatskog seljaka, jednako kao i građanina, činile su ozbiljne zapreke sudjelovanju žena u javnim poslovima. Očiti su primjeri za to bile državne ustanove koje nisu zapošljavale žene na visokostručnim radnim mjestima, potpuno ih uklonivši iz pojedinih profesija — u privilegiranim novčanim

1 Uredba o izboru gradskih zastupstava za gradove Hrvatske i Slavonije od 1. XI. 1919, Narodne novine 24. XI. 1919.

2 Ustav Kraljevine SHS. 1921:23-24. Zagreb: Ćirilo-Methodska nakladna knjižara

3 Izborni zakoni, 1935:6.; Prokop-Kulenović, 1946:7.

4 Prokop-Kulenović, 1946:35.

5 Prokop-Kulenović, 1946:21.; Konstantinović, 11/1925:326-335.

6 Konstantinović, 11/1925:328-329.

7 Zbog nje su djeca nasljeđivala očevo prezime, grb i staleška prava, dok je otac imao pravo djecu u svemu zastupati za vrijeme dok su maloljetna te upravljati imovinom koju ona steknu dok su pod njegovom vlašću. U slučaju očeve smrti majka ili baka mogle su im postati skrbnicama samo uz suttora — muškarca, imenovanog po očevoj želji. (Prokop-Kulenović, 1946: 19-24.)

zavodima, poštanskim organizacijama, državnim prometnim poduzećima te fakultetima, sudovima, nekim činovničkim službama i u ministarstvima. Događalo se to u vremenu u kojem su egzistencijalne potrebe sve češće i snažnije tjerale ženski dio hrvatske populacije da napuste izolirani obiteljski život i uzmu udio u društvenoj podjeli rada. Unatoč tome, u obrazovnom je sustavu za ženu još uvijek vrijedila ograničavajuća odredba "numerus clausus", prema kojoj se u pojedine stručne škole (npr. učiteljsku) primalo za polovicu manje ženskih đaka od muških. Za učiteljice (inače vrlo brojnu kategoriju zaposlenih žena) bio je na snazi sve do novog izbornog zakona 1939. godine još i svojevrsan "celibat" — propis da ne mogu zadržati posao ukoliko nisu bile udane za učitelja⁸. Ukidanje ove odredbe uslijedilo je oko 1938./1939. godine zalaganjem udruženih ženskih i feminističkih organizacija unutar Alijanse ženskih pokreta. Pri tome su važnu ulogu imala ženska profesionala udruženja među kojima se u to vrijeme feminističkim idejama posebice isticalo Udruženje univerzitetski obrazovanih žena.⁹

Posljedica marginalnog, alternativnog, višestruko inferiornog statusa žene pri stjecanju radnih pozicija, bila je i njezina nepovoljnija uloga pri *raspodjeli zarade*. Tako se, na primjer, udanim ženama Kraljevine SHS/Jugoslavije zaposlenim u državnim i samoupravnim službama od plaće oduzimala čak 1/3 do _ zarade¹⁰. Slične je bilo i kod radničkih zanimanja pa su nadnice radnica u tvornicama uvijek bile manje od nadnica muškaraca (iznosile su 1929. godine u prosjeku 74,66% muške nadnice, a u drugoj polovici 1936. tek 73,86% muške zarade). Na području Hrvatske odnos ženske i muške nadnice još je bio i lošiji, s većom tendencijom opadanja ženske zarade, pa se činilo da je ovdje još i jača orijentacija na iskorištavanje jeftinije nekvalificirane ženske radne snage¹¹. Pri tome je, ipak, daleko najteži život imala žena na selu, često tretirana kao besplatna radna snaga, tako da se i sklapanje braka u nekim seoskim sredinama smatralo formalnim kupovanjem radne snage¹².

Već se iz navedenih činjenica može izvesti zaključak da je *položaj žene unutar obitelji* u razdoblju 1918.-1941. godine bio njezino osnovno i najvažnije statusno određenje. On je neznatno varirao s obzirom na pojedine hrvatske regije, aktualne religijske svjetonazore, kao i na manje ili više liberalan karakter važećih normi bračnoga prava. Zahvaljujući sretnijem spletu okolnosti jedino su u Međimurju žene svih vjeroispovijesti u svojim građanskim pravima (osim biračkog) bile formalno izjednačene s muškim partnerima. U svim ostalim predjelima Hrvatske daleko je najveći udio žena (katoličkih i pravoslavnih), bio deprivilegiran, posebice patrijarhalnim institucijama "muževljeve" i "očinske" vlasti koje su im ostavljale slabiju mogućnost da jedino kao udovice, raspuštenice i samo u izuzetnim slučajevima kao majke, povremeno i privremeno ostvare ograničena prava. Posljedice su ovakvog pravnog i moralnog tretmana

žena, kao i njihova materijalnog položaja, u hrvatskim zemljama bile dvojake. S jedne su strane, pod utjecajem institucija modernog života i sve jačeg ženskog pokreta u zapadnoevropskim zemljama, urodile osnivanjem vrlo velikog broja različitih *ženskih udruženja* — feminističkih, profesionalnih i karitativnih koja su, na svoj način, poticala i realizirala njihove emancipatorske težnje. S druge se, pak, strane, tradicijom ukorijenjen a zakonima reguliran patrijarhalni svjetonazor vrlo dugo održao kao osnovni kriterij prosuđivanja i djelovanja ljudi — žena podjednako kao i muškaraca. Njegovi su se utjecaji mogli uočiti još i mnogo kasnije, u vrijeme realizacije radikalnih sustavnih, političkih i ekonomskih promjena u hrvatskom društvu nakon II. svjetskog rata u okvirima socijalističke Jugoslavije.

TIJEK FEMINIZACIJE STRUČNIH MUZEJSKIH POSLOVA (NA PRIMJERU ZAGREBAČKIH MUZEJA).

Budući da su se muzejskim poslovima tijekom druge polovice 19. stoljeća počeli sve redovitije baviti sveučilišni profesori različitih struka te srednjoškolski nastavnici i učitelji, moglo bi se reći da je zanimanje kustosa formirano postupno njihovom specijalizacijom za osebujan rad u muzejima. U periodu između I. i II. svjetskog rata poprimilo je ono osobine prave *profesije*, što je podrazumijevalo i zadovoljavanje pet osnovnih *kriterija profesionalnosti*: (a) posjedovanje potrebnog "zvanja" stečenog visokim stupnjem obrazovanja; (b) koncentraciju adekvatnih mjera za obranu profesionalnog monopola od "laika"; (c) usvajanje specifičnog tituliranja kao prepoznatljive profesionalne simbolike; (d) postizanje većeg stupnja organiziranosti osnivanjem institucija za profesionalno obrazovanje, zapošljavanje i udruživanje; (e) poštivanje posebno razvijenih pravila profesionalne etike.¹³ S obzirom na već spomenutu činjenicu vrlo ograničenih mogućnosti sudjelovanja žena u javnom životu uopće, a napose u pojedinim društvenim sferama, njihov je doprinos profesionalizaciji kustoskoga poziva u to doba ostao skroman. Tako, na primjer, u razdoblju 1918.-1941. godine (a posebice u vremenu koje mu je prethodilo) nalazimo tek pokoju ženu zaposlenu isključivo u onim muzejskim granama i na onim stručnim poslovima koji su se, stjecajem okolnosti, razvijali iz tradicionalnih "ženskih" djelatnosti u pretežno "ženske" struke. Zbog toga nije neobično da je prva poznata nam informacija o suradnicama vezana upravo uz aktivnosti **Školskoga muzeja** osnovanog 1901. godine u Zagrebu, a odnosi se na *Klotildu Cvetišić* (ravnateljicu Kraljevske zemaljske stručne škole), koja je uredila zbirku za "ženski ručni rad", te *Josipu Žitković* angažiranu na zbirci "za čuvališta i zabavišta".¹⁴ U isto je vrijeme tadašnji **Zemaljski umjetničkoobrtni muzej** u Zagrebu posredovanjem Ise Kršnjavog sudjelovao na međunarodnoj izložbi "ženskih ručnih vještina i umjetnosti" u Parizu (ljetu 1902.), dok je tijekom 1908. godine surađivao s književnicom i etnologinjom iz Sarajeva, *Jelicom Belović*, koja je sredila

8 Prokop-Kulenović, 1946:8

9 O tome opširnije vidi u: Peić Čadarović, 1997: 491-503.

10 Prokop-Kulenović, 1946:8.

11 Na zagrebačkom je području tijekom 1929. godine žena primala 73,5% prosječne muške zarade, a od 1938. godine njezina su se primanja smanjila na samo 64,1% nadnice muškaraca. U Splitu je u to vrijeme ženska nadnica opala s 48,5 % prosječne muške zarade na 46,6 %, a oko 1940. godine opet porasla na 54,2 % prosječnih primanja radnika (navedeno prema: Kolar-Dimitrijević, I/1970:94-95).

12 Prokop-Kulenović, 1946:7-8.

13 Vidi u: Peić Čadarović, 1999:250-264.

14 Vavra, 1999:259.

i kataloški obradila tekstilni fundus muzeja¹⁵. (U prostorijama Muzeja za umjetnost i obrt priređivala je “Zagrebačka ženska udruga” između 1915. i 1917. izložbe kućnog obrta.¹⁶)

Iako su navedeni primjeri izuzetna rijetkost u ondašnjoj muzejskoj svakodnevnici, predstavljaju prve nagovještaje postupnog ulaska žena u različita stručna zanimanja, iz kojih su se do polovice 20. stoljeća razvile i osnovne muzejske profesije. Budući da su u patrijarhalnim sredinama poslovi odgoja i obrazovanja djece tradicijski spadali u nadležnost žena, rad žena u školama u vrijeme njihova ulaska u sferu javnog društvenog života bio je, također, uobičajen. Kako je, nadalje, učiteljski poziv bio i jedan od najpogodnijih za regrutaciju muzejskih stručnjaka, ne iznenađuje činjenica što su se među prvim djelatnicama muzeja relativno rano našle upravo učiteljice. Osim već navedenih primjera zagrebačkoga Školskog muzeja, jedna je od najranijih ilustracija za to primjer *Pokrajinskog muzeja za narodni obrt i umjetnost* u Splitu — gdje je već po utemeljenju 1910. godine kustosicom postala učiteljica splitske “Graditeljske, zanatlijske i umjetničke škole”, *Fridrika Maxner*.¹⁷ U razdoblju između I. i II. svjetskog rata može se, osim toga, naići na slučajeve učiteljica koje su privremeno obavljale neku vrstu (obaveznog) pripravničkog staža u muzejima. O tome svjedoče podaci jednog od najznačajnijih nacionalnih muzejskih institucija toga razdoblja, *Hrvatskog narodnog muzeja* u Zagrebu, u čijoj su dokumentaciji zabilježeni sljedeći primjeri privremeno zaposlenih učiteljica: Stella Ubel-Cavallieri spominje se 1927. godine u Arheološko-historičkom odjelu, kao i u Odjelu za umjetnost i umjetni obrt¹⁸; *Helena Tominišek*, pripravnica (suplentica) iz Maribora, uputila je 1928. godine molbu da je Muzej primi na rad tijekom školske godine 1928./29.¹⁹, te *Vinka Bertapelle Martigijja* učiteljica-vježbenik Ženske stručne škole iz Novske, dodijeljena je na rad u Hrvatski narodni historički muzej u Zagrebu od početka svibnja do kraja kolovoza 1941. Od prethodnih se ponešto razlikuje slučaj *Elvire Gross*, “slušačice filozofije” na katedri profesora Viktora Hoffillera, koja je provela u Arheološko-historičnom odjelu Hrvatskoga narodnog muzeja od sredine prosinca 1924. do kraja lipnja 1926. kao privremena pomoćnica. Zanimljiva je, pak, činjenica da su se među prvim stalnim djelatnicama Narodnoga muzeja u to vrijeme (osim čistačica) nalazile i predstavnice stručnog muzejskog osoblja koje nisu pripadale kategoriji kustosa. (Bile su to, na primjer, slikarica i tajnica Kluba likovnih umjetnica *Roksana Zurunčić-Cuvaj* — crtačica Arheološkog odjela od prosinca 1931. do kolovoza 1935., i *Ljerkica Krček*, od studenoga 1937. “dnevničar-zvaničnik na dužnosti laboranta”, koja je od lipnja 1941. do lipnja 1945. radila kao knjižničarka u Hrvatskom državnom Arheološkom muzeju.²⁰) Isto je tako i *Etnografskome muzeju* u Zagrebu već u prvim godinama njegova postojanja (1920.) “prijelježena” akademska slikarica *Zdenka Sertić* kao suradnica ilustrativne službe.²¹

Budući da se *Arheološki muzej u Zagrebu* tek oko 1940. godine formalno izdvojio iz Narodnoga muzeja kao posebna muzejska institucija, žene su bile, isprva doduše u vrlo malenom broju, sastavni dio stručnog osoblja od samog početka njegova samostalnog djelovanja. (Među prvima se spominju: *dr. Ivy Lentić-Kugli*, donatorica mezopotamskih pločica za egipatsku zbirku 1940./41. a kratko vrijeme i njezina kustosica; numizmatičarka *Ivica Degmedžić*, koja se zaposlila 1943. godine još kao srednjoškolka i vrsna poznavateljica klasičnih jezika i filologije, ali se tek 1945. godine spominje i na mjestu kustosa; *dr. Ksenija Vinski Gasparini*, kustosica prethistorijske zbirke od rujna 1944. do umirovljenja sredinom 1979.)²² Iz toga relativno novijeg vremena potječu i prvi podaci o upošljavanju žena u pojedinim muzejima izvan zagrebačkog područja, među kojima se nalazio Muzej grada Osijeka — u kojem od 1941. počinje volonterska, a 1943. godine i redovna djelatnost *dr. Danice Pinterović* (najprije kao bibliotekarke, a zatim kustosice arheološke zbirke i zbirke umjetničkog obrta) te *Hilde Hečej* (nakon 1943. godine muzejske bibliotekarke).²³

Tek nakon završetka II. svjetskog rata započinje proces ubrzane feminizacije gotovo svih područja društvenoga rada, što je velikim dijelom bila posljedica potpunog formalno-pravnog izjednačavanja muškaraca i žena unutar socijalističke Jugoslavije. U zdravstvu, prosvjeti, kulturi i umjetnosti taj je trend bio nešto snažniji, uglavnom zato što su se u njihovu okviru razvila zanimanja (profesije) tipično “ženskog” karaktera — odnosno ona za čije su obavljanje žene već tijekom prošlosti, svojim položajem unutar patrijarhalne obitelji, dobrim dijelom stekle “društvene pozicije”, ali i potrebne vještine i iskustva: njega bolesnika, odgoj i obrazovanje djece, različite umjetničke, ali i uslužne aktivnosti, prehrana i vođenje domaćinstva, i sl. Sustavna statistička analiza pritičanja stručnog osoblja u pojedine muzeje od druge polovice 1945. godine nadalje, mogla bi preciznije predočiti dinamiku, tipove i moduse rasta ženskoga stručnoga kadra unutar pojedinih muzejskih profesija u to vrijeme, s obzirom na prijeratni i ratni period. Međutim, ovom je prilikom na konkretnim primjerima iz personalne dokumentacije Arheološkog muzeja u Zagrebu tek ilustrirana teza o povećanom zapošljavanju žena na stručnim muzejskim poslovima upravo nakon završetka II. svjetskog rata. Pri tom se, također, nameće zaključak da je relativno velik broj žena zaposlen već u prvoj poslijeratnoj fazi 1945.-1950. godine — kao, na primjer: knjižničarke *Ana Jančić* (13. srpanj 1945.) i *Anka Bulat-Simić* (7. rujna 1945.—listopad 1951.) koja je nakon završetka studija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu bila premještena u MUO u zvanju “pripravnika kustosa prosvjetno-naučne struke”; kustosice *Đurđica Berc* (rujan 1945.—travanj 1947.)²⁴, *Vera Vejvoda* (veljača 1950.—travanj 1976.), *dr. Branka Vikić-Belančić* (od siječnja 1947. do umirovljenja 1983.)²⁵ i *Slavenka Ercegović (Pavlović)* (listopad 1953.—travanj 1965.)²⁶ te preparatorice *Marija Radman* (od 29. siječnja 1947.

15 Osim toga, J. Belović vodila je 1907. godine prepisku i s ravnateljem Arheološkog odjela Narodnog muzeja u Zagrebu, koji joj je ponudio da sredi i kataloški obradi prethistorijski tekstil iz muzejskog fundusa. (Arheološki muzej u Zagrebu /AMZ/, Osoblje — 1931.: Bernadžikovska-Belović, Jelica; K: 37-1.)

16 Maleković, 1999: 235-236.

17 Piplović, 1998: 120.

18 AMZ; Osoblje-1931.: Ubel-Cavallieri Stella; K: 37-2

19 Moliteljici je upućen pozitivan odgovor, ali pod uvjetom da ne tereti budžet muzeja. (AMZ; Osoblje-1931.: dr. Tominišek, Helena; K: 37-2)

20 AMZ, Osoblje 1931, K: 37-3

21 Ivkanec, 1999: 220.

22 AMZ, Osoblje 1931, K: 37-10.

23 Radić, 1999: 110.

24 AMZ, Osoblje 1931, K: 37-3

25 AMZ, 1931, K: 37-9.

26 AMZ, Osoblje 1931, K: 37-4.

do lipnja 1952.)²⁷ i *Vlasta (Pazdera) Tavornik* (od listopada 1957. — ožujka 1961.) koja je od tada pa do početka 1965. godine obavljala i konzervatorske poslove.²⁸ Slično se dogodilo i u *Povijesnom muzeju Hrvatske*, gdje su čak postavljene žene kao (prve) muzejske ravnateljice: *Nevenka Prosen* 1951. godine, a 1967.-1980. *dr. Lejla Dobronić*.²⁹ U Muzeju za umjetnost i obrt među prvim je ženama bila zaposlena *Zdenka Munk*, također i njegova dugogodišnja direktorica³⁰, dok je Muzej u Karlovcu 1952. godine na mjestu direktorice uposlio *Ivu Vrbanić*, dotadašnju voditeljicu sekcije Muzejskog društva za pokrajinske muzeje i kolegicu Zdenke Munk iz vremena njihova zajedničkog rada u Konzervatorskom zavodu.³¹ U osjećom je *Muzeju Slavonije* nekadašnja profesorica Ženske realne gimnazije, *Marija Malbaša* 1951. godine počela voditi biblioteku, a njezina mlađa kolegica *Zdenka Lechner* organizirati Etnografski odjel³², dok *Gradski muzej u Vinkovcima* zapošljava učiteljicu *Miru Benaković* kao prvu kustosicu 1947.-1950. godine.³³

Pedesetak godina nakon prvog vala feminizacije onih profesija koje su u osnovi sadržavale tradicionalne "ženske" aktivnosti, među koje se mogu ubrojiti i stručni poslovi zaštite i obrade muzejskih predmeta, ukupno se sudjelovanje žena u društvenoj podjeli rada značajno povećalo. Ovu tvrdnju dokazuju statistički podaci o omjeru ženskog i muškog stručnog osoblja u zagrebačkim muzejima i njima srodnim institucijama, prezentirani u izvještaju Muzejskoga dokumentacijskog centra o radu zagrebačkih muzeja tijekom 1999. godine. Prema popisu stručnog osoblja u 32 muzejsko-galerijske institucije s područja Zagreba (uključujući MDC), tijekom 1999. godine bilo je zaposleno ukupno 306 stručnih djelatnika, od kojih su 183 žene (ili 60%) i 123 muškarca (ili 40%). Zanimljivo je, međutim, napomenuti da je brojčani odnos između spolova potpuno obratan kada se radi o mjestima ravnatelja (voditelja) muzejskih institucija (zbirki). Naime, na rukovodećim poslovima u zagrebačkim muzejima radilo je 1999. godine 12 žena (tj. 39 %) i 19 muškaraca (ili 61%).³⁴ Navedeni statistički pokazatelji nisu odraz realnoga stanja profesionalne raspodjele muzejskih aktivnosti prema spolu u pojedinim hrvatskim regijama, a ne moraju nužno odražavati niti ukupnu (spolno-profesionalnu) situaciju za područje čitave Hrvatske — jer bi u tu svrhu trebalo provesti dodatna, kompleksnija istraživanja. Međutim, statistički omjeri na koje oni upućuju relevantna su informacija o profesionalnoj participaciji žena u muzejskim institucijama na teritoriju hrvatskoga glavnog političkog i kulturnog središta i upravo zato predstavljaju (u najmanju ruku) neosporan dokaz o značajno povećanom stupnju opće feminizacije stručnih muzejskih poslova i za šire hrvatsko područje, posebice u usporedbi s razdobljem između I. i II. svjetskog rata.

ZAKLJUČAK: GLAVNI FAKTORI FEMINIZACIJE STRUČNIH POSLOVA U HRVATSKIM MUZEJIMA.

Participacija žena u stručnim muzejskim poslovima razvijala se relativno sporo tijekom rane faze profesionalizacije muzejskih poslova od oko 1920. godina, ali je na samom kraju 20. stoljeća pokazala mnogo veće razmjere. Pritom su bili presudni određeni društveni, politički i profesionalni faktori, kao više ili manje relevantni uzroci toga procesa:

1. Neravnopravnost spolova i pokušaji njegova prevlada-vanja:

Građanski je poredak sa svojim pravno-političkim institucijama moći na prijelazu 19./20. stoljeće jasno ukazao na dotad više-manje prikriven, ali dugotrajan i duboko ukorijenjen, problem neravnopravnog položaja žena u hrvatskom društvu — od političkog do moralnog i ekonomskog područja društvenoga života. Takvo su stanje na direktan ili posredan način pokušale promijeniti same žene, ne samo povremenim protestnim (feminističkim) istupima, već i sistematičnim radom u okviru najrazličitijih ženskih društva koja su počela djelovati u Hrvatskoj od kraja 19. stoljeća, a značajno su ojačala do kraja 1930. godina. Potičući stalne i efikasne istupe svojih članica u javnosti, posebno su bila uspješna različita stručna, poluprofesionalna i profesionalna ženska udruženja koja su zastupala ravnopravan tretman spolova (rodova) unutar društveno podijeljenog rada i time bitno pridonosila njihovoj općoj emancipaciji.

2. Profesionalizacija muzejskih poslova:

Istovremeno s emancipatorskim pokretima žena postupno je tekao i tijekom prve polovice 20. stoljeća bio dovršen proces prerastanja pojedinih muzejskih aktivnosti u posebne struke, ili profesije: (a) složeni poslovi čuvanja muzejske građe (od skupljanja i obrade, do prezentacije) definitivno su se odvojili od znanstveno-nastavnih zanimanja i formirali "novu" profesiju muzejskog čuvara ili kustosta; (b) različita zanimanja umjetničko-tehničkoga tipa (od akademskog slikara i fotografa, do tehničkog crtača i kemičara) prerasla su u specifične poslove zaštite muzejske građe i formirala struke restauratora, preparatora i konzervatora. Tako su, paralelno s napredovanjem socijalne emancipacije žena, nastajala i sasvim "nova" (muzejska) zanimanja na tržištu rada, za koja su one mogle lakše i slobodnije natjecati s muškim kolegama. Ukoliko su ta nova zanimanja bila više u skladu s tradicionalnom (patrijarhalnom) društvenom zadaćom žena, ili su im barem manje proturiječila, to je bilo jednostavnije osvajanje njihova profesionalnog djelokruga.

3. Promjene socijalnog statusa žena:

Nakon završetka II. svjetskog rata u hrvatskim je krajevima ostvarena ustavna, formalno-pravna ravnopravnost žena i muškaraca, kojom su žene dobile pravo glasa te pravo na jednako obrazovanje, zapošljavanje i zaradu. To je bio osnovni preduvjet njihova konačnog izlaska iz

27 AMZ, Osoblje 1931, K:37-3.

28 AMZ, Osoblje 1945, K:37-8.

29 Museum, 1996:8-19.

30 Albaneže, 1999:36.

31 Albaneže, 1999:36.

32 Radić, 1999:111.

33 Janošić, 1999:203.

34 Statistika izvedena iz podataka objavljenih u publikaciji: Izvješća zagrebačkih muzeja, 2000.

obiteljske sfere i uzimanja udjela u različitim područjima javnog društvenog života, posebice važan za preuzimanje konkretnih stručnih i profesionalnih zadataka unutar podijeljenog društvenog rada.

4. Promjena tradicionalnih institucija vrijednosti:

U isto su vrijeme u drugoj polovici 20. stoljeća počele ubrzano odumirati tradicionalne institucije običajnog prava, patrijarhalnog mentaliteta i religijskog svjetonazora, kao primarni kriteriji utvrđivanja društvenih vrijednosti. Na njihovo su mjesto postavljeni moderniji principi prosuđivanja i kreiranja svakodnevnog života, čiji je jedan aspekt bila i veća zaposlenost žena. Nju je još uvijek bilo mnogo lakše realizirati u onim djelatnostima koje su proizašle iz tradicionalno "ženskih" domena unutar društvenoga rada: odgoja i obrazovanja, socijalne skrbi i njege te različitih kulturno-umjetničkih i uslužnih djelatnosti.

5. Specijalizacija profesionalnih muzejskih poslova:

Daljnijim usavršavanjem osnovnih muzejskih poslova, tijekom druge su se polovice 20. stoljeća izdvojile pojedine faze ili operacije u radu s muzealijama kao posebne, samostalne i cjelovite aktivnosti. Posljedica je toga procesa bilo svojevrsno raslojavanje među kustosima na — dokumentaliste, pedagoge, propagandiste, bibliotekare te kustose zbirki pojedinih vrsta muzejskih predmeta. Uvođenje novih tehnologija u suvremenu muzejsku praksu u posljednjim je desetljećima uzrokovalo nastanak profesije muzejskog informatičara, ili kustosa-informatičara. (Nešto se slično događalo i s tehničkim muzejskim osobljem srednje stručne spreme.) Takva je specijalizacija muzejskih profesija dovela do općenito većih potreba i sve boljih mogućnosti zapošljavanja različitih vrsta muzejskih profesionalaca. Da je, pritom, među njima značajno porastao udio žena svjedoče i statistički podaci o zagrebačkim muzejima iz 1999. godine, koji pokazuju čak natpolovičnu većinu od 60% zaposlenog stručnoga kadra ženskoga spola.

Budući da je ovaj prilog samo naznačio neke bitne sadržajne i metodološke elemente proučavanja problema spolne podjele stručnog muzejskog osoblja u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća, bez pretenzija da uđe u detaljniju analizu njegovih tokova i mijena — mnoga su relevantna pitanja još ostala otvorena. (Tako, na primjer, nije načinjena periodizacija procesa feminizacije, odnosno, njegova kronološka podjela na faze — s obzirom na društvene efekte, intenzitet, regije, muzejske grane i vrste muzeja. Osim toga, trebalo bi utvrditi utjecaj profesionalnih i socijalnih faktora na pojedine faze feminizacije te odrediti njezine karakteristike s obzirom na pojedine stručno-profesionalne muzejske poslove.) Jedno od posljednjih pitanja je sljedeće: Koliki su utjecaji dvaju paralelnih, ali kontradiktornih procesa aktualnih u hrvatskoj sredini na prijelazu 20./21. stoljeće: (a) procesa globalizacije i (b) procesa retraditionalizacije vrijednosti i životnoga stila — na spolnu strukturu

muzejskih profesionalaca? Precizan odgovor na njega pokazat će, ujedno, daljnje smjerove feminizacije naših muzeja u prvim desetljećima 21. stoljeća. No, kada bismo u ovom povijesnom trenutku svoje muzejsko zanimanje (kustos-a/ice; preparator-a/ice; restaurator-a/ice; itd.) pokušali definirati tradicionalnim jezikom rodnih predznaka, mogli bismo mirne duše ustvrditi da se radi o pretežito "ženskoj" ili, možda točnije, feminiziranoj profesiji — ali, naravno, samo pod uvjetom da smo je prethodno lišili "muških" poslova muzejskog ravnatelja!

LITERATURA

- 1 Albanež, N., 1999. *Iva Vrbanić — počeci stručnoga muzejskog djelovanja u Karlovcu*. Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj, str. 36-38, Osijek
- 2 Ivkanec, I., 1999. *Vladimir Tkalić, prvi kustos i ravnatelj Etnografskog muzeja u Zagrebu*. Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj, str. 219-223, Osijek
- 3 Izvješća zagrebačkih muzeja. 2000. Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar
- 4 Janošić, I., 1999. *Kulturna baština — osnivači Gradskog muzeja Vinkovci*. Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj, str. 202-207, Osijek
- 5 Kolar-Dimitrijević, M., 1970. *O socijalnoj strukturi radništva Hrvatske u razdoblju između dva rata*. Časopis za suvremenu povijest, br. 1: 77-103.
- 6 Konstantinović, M., 1925. *Privatnopravni položaj žene, kakav je i kakav bi trebao da bude*. Nova Evropa, br. 11, str. 326-335.
- 7 Maleković, V., 1999. *Utemeljitelji i prvi kustosi Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu*. Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj, str. 231-236, Osijek
- 8 Museum 1846-1996. 1996. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej
- 9 Peić Čaldarović, D., 1997. *Osnovne karakteristike profesionalne djelatnosti žena u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova (1918-1941)*. Časopis za suvremenu povijest, br. 3., str. 491-503.
- 10 Peić Čaldarović, D., 1999. *Poziv kustosa od amaterizma do profesije — na primjeru Narodnog muzeja u Zagrebu*. Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj, str. 264-250, Osijek
- 11 Piplović, S., 1998. *Osnivanje i izgradnja prvih muzeja u Splitu*. Naš Museum, str. 111-126, Zagreb
- 12 Prokop-Kulenović, A., 1946. *Ravnopravnost žene, brak i porodica (po Ustavu FNRJ)*. Zagreb: AFŽ Zagreb
- 13 Radić, M., 1999. *Muzej Slavonije 1877-1997*. Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj, str. 104-116, Osijek
- 14 Vavra, I., 1999. *Prinos Antuna Cuvaja ustanovljenju Hrvatskog školskog muzeja u Zagrebu*. Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj, str. 257-260, Osijek

THE MAIN ASPECTS OF THE FEMINISATION OF THE CURATORIAL PROFESSION

Although the roots of many professions can be found in the very beginning of human history, it was only in the 20th century, and especially in the period between the two world wars, that modern professions were truly formed. The extent to which women, as a specific social category, participated in contemporary social events - and thus also in the process of creating various professional vocations - was dependent on their general social status within the community in which they lived. This is the reason why, in order to better understand the causes that led to a more significant introduction of women into individual museum vocations, we need to look into the most basic aspect of their social status in Croatia in the period in which the process of the formation of the profession of curators took on a more intensive form. We can understand this by looking at the state of basic human rights in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and the Kingdom of Yugoslavia (1918-1941), of which Croatia was a part. These human rights include the right to vote, the right to work and the right to receive remuneration - but from the standpoint of gender.

Women in Croatia in the period between the two world wars were primarily and directly limited by one of the basic norms of patriarchal married life - the institution of the "husband's authority". By making the man the "head of the family", the manager of the household and the wife's representative, women were treated as "weaker, less resourceful, underage, semi-responsible, dependent, unreliable in managing property, prone to vices, more gullible than men and without the moral stability of men" (*imbecilitas sexus, livitas animi*). As a result of their marginal, alternative and, in many ways, inferior status, women were placed in an unfavourable position when it came to earnings. For example, married women in the Kingdom of Yugoslavia that were employed in state and local services had their pay reduced by 1/3 to 1/2. Just these facts lead us to conclude that the position of women within the family between 1918 and 1941 represented her basic and most important defining moment with respect to their status. The consequences of this legal and moral treatment of women, as well as their material position, in Croatia were twofold. On the one hand, under the influence of institutions of modern life and a growing women's movement in Western Europe, many women's associations were founded - feminist, professional and charity organisations that, in their own right, promoted and achieved their aspirations for emancipation. On the other hand, however, the traditionally entrenched, and legally sanctioned patriarchal view of the world remained for a long time as the basic criteria for judging people and for their actions - both for women and for men.

Since museum work in the second half of the 19th century became the regular vocation of university professors as well as teachers, we could say that the vocation of curators was formed gradually with their specialisation for specific work in museums. In view of the fact stated above that women

generally had limited opportunities for participating in public life in general, and particularly in certain social spheres, their contribution to the creation of professional curators at that time was still modest. In parallel with the movement for the emancipation of women, the first half of the 20th century was marked by the completion of the process of making individual museum activities into separate professions.

And so, in parallel with the advance of the social emancipation of women, there were completely "new" (museum) professions on the market, professions for which they could compete with their male colleagues more easily and with greater freedom. In as much as these new professions were in some way more in line with the traditional (patriarchal) role of women, or in as much as they did not contradict it to any great extent, it was easier for them to gain entry into a profession. It was only after World War II that the process of the accelerated feminisation of almost all fields of social work began in earnest. This was, for the most part the result of the complete formal and legal equality established between men and women in the socialist Yugoslavia (the Constitution from 1946). At the same time, we can infer that a relatively large number of women were employed in the first post-war period 1945-1950. Some fifty years after the first wave of feminisation of the professions that were traditionally seen as "women's" activities, and these include professional work done on the protection and cataloguing of museum objects, the overall level of participation of women in the social division of work was significantly increased.

With the further specialisation of basic museum tasks, in the second half of the 20th century, individual stages or operations in working with museum objects came to be seen as separate, independent and integral activities. A result of this process was a division of curators into documentalists, educators, public relations workers, librarians and curators of individual types of collection. The introduction of new technologies into modern museum practice over the past decades has led to the creation of the profession of museum computer administrators or curators-computer administrators. (Similar processes were also evolving with respect to technical staff in museums with secondary education qualifications.) This specialisation of museum professions has generally led to greater needs and better employment opportunities for various museum professionals. The fact that this has led to a significant increase in the proportion of women in these professions is borne out by statistical data that show that 60 per cent of the professional staff in Zagreb's museums are women.

Since this article only sketched some essential thematic and methodological elements for the study of the problem of the gender division among professional museum staff in Croatia during the 20th century, without presuming to enter into a detailed analysis of the process and the changes that occurred - many relevant questions still remain open. However, if we were to take our professions and define them in traditional gender terms, we could easily claim that museum professions are primarily "women's" professions, or, to be more precise, they are feminised professions. But, of course, this does not hold true for the post of museum directors!